

Özü-de satlykdy, ýurdy-da satdy

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 25 января, 2025

Özü-de satlykdy, ýurdy-da satdy ÖZÜ-DE SATLYKDY, ÝURDY-DA SATDY

Mihail Gorbaçýow aradan çykdy.

Sosialistik dünýä 80-nji ýyllaryň ikinji ýarymyndan bäri Gorbaçýow heýjanyny başdan geçirdi.

«Üýtgedip gurmak» syýasaty «Ikinji azat ediş» manysynda baha berildi. Gorbaçýowyň «Aç-açanlyk. Men näme isleýärin?» kitaby dilimize terjime edildi...

Esassyz umytlaryň yzy gynançly lapykeçlige öwrüldi: sowet düzgüni dargady.

Ýogsa-da, çöküşiniň düýp sebäbi nämedi?

Stanislaw Gomulka ýaly, London uniwersitetiniň (London School of Economics), Pensilwaniýa, Stanford, Kolumbiýa, Garward uniwersitetleriniň ykdysatçylary ýaly güýçli alymlar SSSR-iň dargajagyny önünden çaklap bilmediler. Tersine, amerikan ykdysadyýetini gaýgy edýärdiler.

SSSR-iň ykdysady kynçylygy ýokdy. Mysal üçin, öý-hojalyk enjamlarynyň öndürmek 1955-nji ýylda başlapdy, her öýde diýen ýaly holodilnik, kir ýuýýan maşyn, telewizor bardy. Bu harytlara indi nobata durlanokdy. Gaýtam adamlar öýlerine ikinji telewizory-da alýardylar. Onsoňam, banklarda adamlaryň köpüsiniň ýörite hasaby bardy.

Aýlyklar, hak-heşdekler gitdigiçe artýardy, muňa derek sarp edijilikde kyrk ýyl bäri artys ýokdy.

Bilim, saglygy goraýyş hyzmatlary mugtdy.

Işsizlik ýokdy, 153 million işçi güýjüniň 80%-i dürli senagat pudaklarynda, galan 20%-I oba hojalyk pudagynda işleýärdi. Adam başyna düşýän girdeji ortaça 9 müň 211 dollara barabardy. Hawa, sowet ykdysadyýetinde düýpli problemalar ýokdy. Şeýle bolýan bolsa, orta atan sowalymy ýene gaýtalamaly bolýaryn? Näme üçin çökdi?

• ADAMY ÖZGERDIP BILMEDI

Professor Ýalçyn Küçük dünýäniň az sanly sowetologlarynyň biri.

Ol «Sowet Soýuzynda sosializmiň düýbünüň tutulşy» (“Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Kuruluşu”), «Sowet Soýuzynda sosializmiň çözülüşü» («Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Çözülüşü”) ýaly kitaplary marksistik taglymata önjeýli goşantlary goşdy. Ol şeýle diýdi:

«Ne taryh, ne günler... Iň soňky baş sekretar Mihail Gorbaçýowy uly şatlyk bilen garşylapdyk, hamana ol biziň halasgär Mätimiz ýalydy, şeýle-de hasap edipdik.

Ýaşyryn bir Mätiniň gözlegindedigimizi Gorbaçýowyň gelmegi bilen başdan geçiren uly lapykeçlige düşenimizde gördük, çünki wezipä gelýän baş sekretarlaryň her biri öňküsinden tapawutlanýan çözgütleri gözden geçirýärdi, üstesine olar biri-biriniň yzyndan ölýärlerdi, göýä düzgün öz-özünü petikleýän ýalydy.

Ýokary gatlagyň wekilleri kommunizmiň içinden ýol-çykalga gözlänokdy we tebigatyna mahsus ýagdaýda tapybam biljek däl, gürrüňsiz, ölmelidi. Her halda «petiklenme», has agyr aýdanymyzda, çöküşiniň gyrasy şeýle bolmalydy».

Ýalçyn Küçük Sowet Soýuzynyň ölümünü şeýle düşündirdi:

«- Bir sowetolog hökmünde şuny gowy bilýärdim: Sowet ykdysadyýeti juda berkdí, emma sowet elitasy sosializmden sowaşypdy we haýynlyga ýüz urupdy. Şol sebäpli maňa «üýtgedip gurmak» sözi hoş ýakýardy. Emma haçanda Gorbaçýow «jeňbaz däl imperializm we imperialist däl kapitalizm» sözlerini diýip, agzyndan şolar ýaly jahyl we samsyklaç sözler çykyp başlady welin, onuň satyjydygyny aňdym, taşladym. Satlykdygyny we ýurdy satandygyny duýdum...»

Çöküşiniň özeni şundady: hem halas boljak bolup urunmalaryň

kynçylygy, hem iki uly jahan urşy zerarly sowet düzgüni «täze adamyny» kemala getirip gidibermedi.

Sosializmiň gurluşynda ýokary ösüşiň tizligi, dowamly tehnologiýa täzelenme, howpsuzlyk çäreleri sebäpli çakdanaşa ýaraglanma hijem öň hatarda bolmady. Emma dünýäniň iki polýusa bölünişi bilen adam hakydasy hususy eýeçilik pikirinden el çekdirip bilmedi. Hawa, adamy özgerdip bilmedi. Şonuň üçinem çökdi.

• YNANYLMAJAK KARTINA

Çöküş näme getirdi.

Rus ykdysadyýeti her ýyl geçdigiçe hasam yza tesdi.

Mysal üçin, harytlaryň jemlenmegi ýa-da gyraýyş paýlanmagy üçin açlyk boldy.

1990-njy ýylda orta we uly göwrümlü 30 müň zawod-fabrik bolan bolsa, bu görkeziji 5 müňe çenli peseldi. Işsizlik görülmäp derejä çykdy. Harby we hukuk goraýjy edaralaryň işgärleri mafiýanyň oýunjaýyna öwürüldi. Jelepçilik hetdenaşa artdy.

Krizis 1998-nji ýylda ýetjek derejesine ýetdi. Rubl hümmeti düşdi, puluň samandan parhy bolmady. Russiýa daşarky bergileri üzüp bilmez ýaly ýagdaýa geldi. Emläk biržasy gurruk guýunyň düýbüne düşen ýaly boldy. Ýurtdaky ähli önümleriň ykdysady ölçege-gaýry sap ýurduň içindäki önümçiligi ýarpa ýarpy peseldi. Sowet harytlary deger-degmez bahasyna satyldy, jübä uruldy.

Hökümet rublyň halkara bazardaky satuwyny togtatdy. Şol wagt Orsyýetiň halkynyň 90%-i garyplyk derejesindenem pes ýagdaýda ýaşaýardy.

Has gynançly mysallary bereýin:

Ýurtda 10 müň 700 sany hassahana bardy, bu görkeziji az salymyň içinde 5 müň 400-e çenli peseldi. Saglygy goraýyş ulgamyndaky agsamalar ruslaryň ömür dowamlygyny gysgaltdy.

Çöküşüň birinji baş ýylynda 3,4 million sany ýaňy doglan çagalaryň ölümi hasaba alyndy. Her on çagadan biri köçede ýatyp-turýardy. Inçekesel, difteriýa ýaly halkyň halys

gutumuny guradan keseller ýüze çykdy.

Mekdepleriň sany-da 71 müňe ýakyndy, 42 müň 600-e çenli peseldi.

Ukrain halkynyň 72%-i Soýuz dargandan bäri heniz dargamadyk wagtyndakysyndan ýagdaýlar has ýaramazlaşdy diýip hasap edýär.

Ruslaryň 75%-i sowet döwrüniň ýurt taryhynyň iň gowy döwri bolandygyna ynanýar.

Gorbaçýow iň emelsiz syýasatçylaryň biri hökmünde taryha girdi.

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 01.09.2022 ý. Publisistika